

Kvalitetsbedömning

Det tidiga myntsamlandet i Sverige var inte så kvalitetsinriktat, utan snarare fokuserat på raritet. Då antalet samlare var lågt i förhållande till mängden mynt var det bara bland de allra sällsyntaste mynten som konkurrens kunde uppstå. Därför innehåller tidig myntlitteratur ofta hänvisningar till myntens relativa sällsynthet och nämner sällan något om konserveringsgraden. Under 16- och 1700-talen var detta mest en hobby för furstar och förmögen högadel, men under 1800-talet skedde stora förändringar. Så småningom fick samlandet en ny publik bland rika affärsmän, grosshandlare och bland en allt större medelklass. Under 1800-talets första hälft ökade myntintresset sakta för att formligen explodera efter införandet av kronan som ny valuta 1873. Från denna tid finns en mängd nya myntauktioner och lagerkataloger, och med dem de första försöken till kvalitetsbedömning i vårt land. En av de tidigaste kvalitetsbeskrivningarna finns i Holmbergs första lagerkatalog utgiven i mars 1886. Den lyder:

- C1 Vackert ex
- C2 Gott ex
- C3 Mindre gott ex

Det är inte helt lätt att utröna vad detta motsvarar i dag, men genom att se på hur Holmbergs skala utvecklades med tiden får vi en fingervisning.

1938 såg den ut som följer:

C1	Konservering prima	(VF)
C1-2	Mellangrad	(FINE)
C2	Konservering sekunda	(VG)
C2-3	Mellangrad	(GOOD)
C3	Konservering tertia	(POOR)

Holmberg hade nu också beteckningar för högre kvalitet, nämligen:

Utmärkt ex.	(EF)
Stämpelglans	(Mintstate)

Jämförelsen med det amerikanska systemet är intressant då vi kan se att VF, som idag motsvarar 1+ var den högsta beteckningen på 1880-talet, och då alltså innefattade alla bättre mynt överhuvudtaget. Vi måste också komma ihåg att skalan från början inte indelade mynten strikt efter slitage, utan efter deras allmänna intryck. Ett svagpräglad mynt med ringa slitage kunde alltså betraktas på samma sätt som ett mer slitet men välpräglad ex.

Holmberg i all ära, men hans skala fick inte så stor betydelse i Sverige. Vi ska istället titta på en annan skala som presenterades av T.G. Appelgren i dennes första lagerlista september 1909. Där finner vi följande beteckningar:

FDC	Praktex
0	Vackert ex
1	Fullgott ex
2	Nästan fullgott
3	Icke fullgott

Denna skala kom sedan att utvecklas till den särklassigt mest använda skalan i Sverige fram tills nu. Det mest anmärkningsvärda med denna första version är väl att "nollan" inte är högsta kvalitet, utan istället FDC. FDC är en fransk beteckning, fleur de coin, samma som engelskans mintstate. En motsvarande bra svensk term skulle vara präglingsfrisk.

Vi går nu fram till oktober 1966 och tittar på den första Svenssonauktionen i AB Hirsch Myntauktioners regi och ser vad som hänt med Appelgrens skala. I auktionskatalogen finner vi följande:

Spgl	Spejgelglans	Proof condition
Stgl	Stämpelglans	Mint state
0	Ocirkulerat ex	Unc
01	Mycket vackert ex	EF
1+å01	Vackert till mycket vackert ex	EF to VF
1+	Vackert ex	VF
1	Fullgott ex	F
1?	Ej fullgott ex	VG
2	Dåligt ex	Poor

Här kan vi se hur samlandet under 1900-talet blivit alltmer kvalitetsinriktat. Termerna FDC och siffran 3 har fallit bort. Istället har flera mellankvalitéer tillkommit mellan 0 och 1. Siffran 2 har fallit i status från nästan fullgott till dåligt ex. Termerna Spgl och Stgl används som kompliment till siffran 0. "Nollan" behöver dock inte nödvändigtvis ha präglingssglans. Det har nu också blivit allt vanligare med anmärkningar för vissa typer av åverkan som inte ingår i slitaget som t. ex. uppgraving och förgyllning. Även präglingstekniska defekter såsom dubbelprägling är noterade. Under perioden 1980-2000 blev kvalitetsbedömningen i Sverige strängare. Kraven skärptes speciellt i höga kvalitéer och "nollan" användes alltmer försiktigt. Så kallat ocirkulerade mynt betecknas numera 01/0.

Alternativa skalor har konstruerats och använts i begränsad omfattning. Flera mynthandlare har tidvis använt egna skalor, den mest betydelsefulla är dock Svenska Numismatiska Föreningens skala. Denna skala använder enbart siffror som beteckningar vilket gjort den lämplig att använda i ett datorperspektiv. En jämförelse med Appelgrens skala följer:

Appelgren	SNF
0	10
01/0	9
01	8
1+/01	7
1+	6
1/1+	5
1	4
1?/1	3
1?	2
1?/2	1
2	0

Detta för oss fram till nutid och frågan om kvalitetsbedömningens framtida utveckling. Det har på sistone blivit alltmer uppenbart att det finns brister i de gamla skalorna. Den största bristen är att de innehåller bara en parameter som fokuserar helt på myntens slitage. Att ytterligare en parameter behövs står alltmer klart, nämligen en som anger präglingens kvalitet.

Vad är präglingens kvalitet?

En rad faktorer kan påverka präglingens kvalitet. Nedan följer några av de viktigaste. Vi vet alla att myntets slitage påverkar dess värde och skönhet, men hur många har tänkt på att detsamma gäller präglingssverktygen, d.v.s. stamparna. Stampslitaget är en viktig faktor. En annan är ofullständig utprägling som ger svaga eller helt oläsliga detaljer och som kan uppstå på flera olika sätt. Diverse plantsfel påverkar också präglingens kvalitet.

Nedan följer 6 bilder på en detalj från Gustaf VI Adolfs 25-öringar av kopparnickeltyp 1962-1973. De är uppställda efter ökande stampslitage. Alla mynten är präglingens friska.

Bild 1. Denna bild skiljer sig från de övriga. Denna stamp är nämligen polerad vilket gett myntet en spejgelblank yta. Normalt behandlas inte stampar på detta sätt om avsikten bara är att framställa mynt för cirkulation. Denna stamp har troligen använts för att framställa mynt för samlare. Präglingens kvalitet är över normal brukskvalitet. Själva stampen uppvisar ett fåtal spridda flytlinjer och ett slitage som kan jämföras med kvalitet 01 i Appelgrens skala.

Flytlinjer är ett fenomen som uppstår pga den enorma press som metallen i stampen utsätts för vid prägling av mynt. Metallen i stampen pressas ut mot kanten. Därför är flytlinjerna alltid kraftigare närmare myntets kant än de är i centrum.

Bild 2. Denna stamp är också ganska ny och fräsch. Den uppvisar samma ringa slitage som föregående. Skillnaden är att stampen inte är polerad. Med en sådan stamp präglas typiska bruksmynt med en vacker stämpelglans.

Bild 3. En något mer använd stamp med slitage motsvarande 1+. Flytlinjerna är fortfarande inte så framträdande och detaljskärpan hög. En vanlig stampkvalité som ger stämpelglans.

Bild 4. En tydligt sliten stamp med mer framträdande flytlinjer. Slitaget motsvarar kvalitet 1. Präglingssglansen blir inte lika stark och har mindre lyster.

1

2

3

4

5

6

Bild 5. Stampen har betydande slitage motsvarande kvalité 1?. Myntytan har ett närmast rynkigt utseende och skärpan hos detaljer i prägelns har börjat påverkas. Präglingsglansen är påfallande matt. Stampar i denna kvalité påträffas mest på mynt från 1940-talet fram till 1973.

Bild 6. Hårt sliten stamp i kvalité 1½/2. Observera hur detaljskärpan avsevärt försämrats hos myntets detaljer. En klart undermålig präglingskvalitet.

Nu ska vi ta en titt på ett annat vanligt fenomen som påverkar präglingskvaliten, nämligen ofullständig utprägling. Nedan följer tre 5-öringar från

1947 med stämpelglans. Alla tre är präglade med fräscha stampar.

7

Bild 7. Järn är en mycket hård metall som inte lämpar sig för myntprägling. Den sliter hårt på stamparna och det är svårt att åstadkomma en fullständig utprägling. Observera kronans mittbåge. Utpräglingen är ej perfekt men god nog för ett järnmynt. Det går att urskilja de individuella pärlorna i kronbågen samt bandet på korsgloben.

8

Bild 8. Ett exemplar med något sämre utprägling, dock normalt för järnmynt. Kronans mittbåge är påfallande platt.

9

Bild 9. Detta ex har betydligt sämre utprägling. Mittbågen och mellanbågarna är helt platta och bandet på korsgloben ej synligt. Dylika ex är vanliga bland 1940-talets järnmynt.

Ovanstående gäller i huvudsak moderna mynt präglade med moderna maskiner. Vid bedömning av präglingskvalitet måste hänsyn tagas till präglingsmetod och rådande omständigheter. Därför måste äldre mynt bedömas på ett delvis annorlunda sätt. Om vi inte gjorde så, utan bedömde äldre mynt efter modern standard skulle vi inte finna ett enda mynt från 1500-talet med acceptabel präglingskvalitet. Som ett belysande exempel

ska vi titta på några 1-öringar från Gustav II Adolf framställda med valsverk. Istället för att slås in med stampar kläms myntbilden in i en ten som förs mellan två valsar. Denna präglingsmetod var problematisk och präglingsfelen är legio. Snedcentrering, klumpar, kantex och bristfälligt utprägling går att observera i mer eller mindre grad på de flesta mynten. Välpräglade ex på båda sidor är ovanliga.

10

11

Bild 10. Detta ex är ovanligt välpräglad. Dock kan någon mindre kantklump observeras och kronan är något platt.

Bild 11. Ett välcentererat och bra präglad ex, dock med flera klumpar i omskriften. Även här är kronan ofullständigt utpräglad.

Bild 12. Myntet är något snedcentererat med delvis svårsläst omskrift som följd. Ett hyfsat ex med denna präglingsmetod.

12

Bild 13. Ett väl utpräglad och välcentererat ex. Helhetsintrycket förstörs dock av talrika klumpar som gör omskriften delvis oläslig. Vanligt på valsverkspräglade mynt.

Bild 14. Ett något snedcentererat ex med svag utpräglning. Observera att många ex är betydligt sämre präglade än så här.

13

14

Till sist ska vi titta på några mynt från Tyskland präglade omkring år 1000. De tyska mynten från denna tid är nästan alltid dåligt präglade. Välpräglade ex är sällsynta. Följande sex mynt är från Köln och är uppställda i fallande ordning vad gäller präglingskvalitén. Mynten har som motiv text

på tre rader. Överst ett genomstungen S, mittraden COLONIA eller liknande, samt ett A nertill. Bild 15 visar ett förhållandevis välpräglat ex. Stamparna är oftast större än myntämnena vilket medför att hela motivet nästan aldrig får plats.

15

16

17

18

19

20

En ny kvalitetsskala

En skala för framtiden behöver två parametrar. En för myntens slitage, samt en för präglingskvalitet. För slitaget kan en modifierad form av SNF:s skala användas. Problemet med denna är att talen 0, 1 och 2 förekommer både där och hos Appelgren med olika betydelse, vilket kan orsaka förvirring. Därför är det lämpligt att använda talen 100 till 00. En vidare modifiering behövs både i höga såväl som låga kvalitéer där de gamla skalorna inte riktigt räcker till.

Jag passar också på att göra slut på en gammal term som inte är så lyckad, nämligen termen ocirkulerad. Att ett mynt varit i cirkulation eller ej säger inte mycket om dess kvalitet. Det är vanligt att mynt direkt från en rulle eller säck som aldrig varit i cirkulation är fulla av hack och smådefekter. Detta kommer från hanteringen på myntverket och från transporten till banker eller utväxlingsställen, s.k. hanteringsmärken. Å andra sidan kan ett mynt som varit i begränsad cirkulation mycket väl vara i toppskick.

En lämplig term att använda istället för ocirkulerad vore präglingsfrisk. Med detta menas uppenbarligen ett mynt i samma skick som när det präglades. Nedan följer en uppställning och en jämförelse mellan de nämnda skalorna.

Ny skala	SNF	Appelgren
Perfekta mynt		
Med perfekta mynt avses mynt som är något alldeles extra. Denna kvalitet kan användas för specialpräglade mynt i Proof, moderna jubileumsmynt o dyl. Mynt i denna kvalité förutsätts ha en präglingskvalitet över det normala.		
100	—	—
Med siffran 100 menas ett helt perfekt mynt, helt fritt från varje spår av åverkan av något slag. Denna kvalitet ska närmast ses som det ouppnåeliga idealet. Alternativ benämning PE, perfekt.		
97	—	—
Något enstaka minimalt kontaktmärke eller störning i prägel kan upptäckas vid noggrann inspektion. Detta får ej på något sätt vara framträdande och bör endast med svårighet kunna urskiljas med blotta ögat. Kvalitén kan även benämnas "nära perfekt". (NP)		

Präglingsfriska mynt

Detta avser mynt som är i samma skick som när de präglades. Till en viss grad kan dock s.k. hanteringsmärken tillåtas. Som termen antyder gäller det små hack och märken som uppstår vid hanteringen inom myntverket då mynten stöter mot varandra, ramlar ner i behållare, och körs genom räkne- eller tubningsmaskiner.

95	10	0
95 är superb präglingsfrisk kvalitet. Motsvarar kvalitet 0 i gamla systemet. Betydligt bättre än det normala präglingsfriska myntet med högst något enstaka litet, ej framträdande hanteringsmärke. Myntet ska ha full stämpelglans och ge ett fullgott intryck. Präglingskvaliteten måste vara fullgod. Mynt präglade med tydligt slitna stampar bör klassas lägre.		

93	10/9	(0)
Utvald präglingsfrisk kvalitet. Ett mynt klart bättre än det normala präglingsfriska myntet med högst några få, ej framträdande hanteringsmärken. Kabinettslitage kan förekomma i någon enstaka punkt. Mynt präglade med hårt slitna stampar bör ej klassas i denna kvalitet. <u>Kabinettslitage</u> . Term från den tid då myntsamlingar ofta förvarades löst liggande på brickor i myntskåp. Då mynten hasade mot underlaget uppstod en lätt polerande effekt.		

90	9	01/0
90 är det normala präglingsfriska myntet utan slitage, men med hanteringsmärken, som dock inte får vara fler än att myntet ger ett nytt och fräscht intryck. P.fr kan användas för ospecificerad präglingsfrisk kvalité. (Som tidigare Unc)		

Mynt med ökande slitage

80	8	01
Mynt med ytterst ringa slitage på de mest utsatta detaljerna. Präglingsglansen är till större delen intakt på guld och silvermynt, men inte nödvändigtvis på lättoxiderade mynt av t. ex. koppar eller zink. Vanlig kvalité på Oscar II:s guldmynt och Gustaf V:s jubileumsmynt.		
70	7	1+/01
Mellankvalitet		
60	6	1+
Mynt med lätt slitage över hela ytan men med alla utom väldigt känsliga detaljer tydliga. 2-kronor ca 1934 – 1940 håller ofta denna kvalitet.		
50	5	1/1+
Mellankvalitet		

40	4	1
----	---	---

Mynt med tydligt slitage och känsliga detaljer delvis nednötta. En mycket vanlig kvalitet bland 1900-talets cirkulerade mynt. Den växel vi har idag blir sällan mer sliten än så.

30	3	1 ⁷ /1
----	---	-------------------

Mellankvalitet

20	2	1 ⁷
----	---	----------------

Mynt med ganska omfattande slitage. Känsliga detaljer helt nednötta. Vanlig kvalitet bland Gustaf V:s tidiga mynt och Oscar II:s kopparmynt från ca 1890 och framåt.

10	1	1 ⁷ /2
----	---	-------------------

Mynt med kraftigt slitage som förlorat en stor del av sin detaljrikedom. Vanligt på Oscar II:s 1-kronor.

Hårt slitna till utslitna mynt

Dessa låga kvalitéer har inte så stor praktisk betydelse men ska ändå finnas representerade i en komplett skala. För att accentuera den låga kvaliteten kan negativa tal användas.

00	0	2
----	---	---

Ett hårt slitet mynt som dock fortfarande är läsbart i grova drag. Speciellt kanter och mittpartier kraftigt nednötta. Förekommer ibland på Oscar II:s tidiga mynt. Alternativ benämning HS. (HS betyder hårt slitet)

-10	—	2/3
-----	---	-----

Mellankvalitet. MHS. (Mycket hårt slitet)

-20	—	3
-----	---	---

Myntet är extremt hårt slitet och börjar bli svårt att identifiera. Svenska mynt når sällan denna låga kvalité. Kan ibland påträffas bland småmynt med lång cirkulationstid. XHS.

-30	—	—
-----	---	---

Mellankvalitet. NOID. (Nästan oidentifierbart)

-40	—	—
-----	---	---

Helt utslitet oidentifierbart mynt. OID.

Ovanstående gäller alltså myntets slitage. Nu till det verkligt nya, den parameter som anger präglingens kvaliteten. Eftersom myntslitage anges med en siffra är det lämpligt att här använda en bokstav. Dock måste den högsta kvaliteten av alla särbehandlas då den innebär en speciell präglingsteknik. På moderna mynt förutsätter hög präglingens kvalitete också inget eller ringa myntslitage. Nedanstående gäller främst mynt präglade i slutna ring, efter ca 1830. För äldre mynt gäller andra regler som varierar med aktuell präglingsteknik.

PROOF

Den högsta möjliga präglingens kvaliteten. Både stampar och myntämnen specialbehandlas. Normalt sandblästras stamparna varefter de blankpoleras på de höga partierna som sedan blir myntens fältyta. Detta ger en frostad relief mot perfekt spegelblanka fält. Även myntämnena poleras. Varje mynt präglas med flera slag för att ge perfekt utprägling. I Sverige har proofprägling endast använts på mynt år 2004, men det finns åtskilliga medaljer i denna kvalitet.

A

Proofliknande mynt. Det bästa som går att få med aktuell präglingsteknik. För mynt präglade i slutna ring (efter c.a. 1830) gäller följande. Myntet ska varapräglat med en ny fräsch stamp med högst ett fåtal flytlinjer, och ha spegel eller djup höggång. Utpräglingen ska vara perfekt och helt utan svaga partier. Myntämnets råyta får ej synas. Titta speciellt efter uppruggad yta på de högsta detaljerna. Inga störande präglingssfel av något slag får finnas. Vad gäller äldre mynt får anpassning göras med hänsyn till respektive präglingsteknik.

A/B

Samlarkvalitet. Ibland kallad BU (brilliant uncirculated). Betydligt bättre än vanlig Bruksprägling. Stamparna ska vara nya och behandlade så att de ger spegel eller höggång. Myntämnets råyta kan skymta på några procent av myntytan. Enstaka stampripor kan förekomma. Normalkvalitet i myntverkets årsset 1982 – 2005.

B

Brukskvalitet. Avser den stora massan präglade mynt avsedda för cirkulation. Normalt preparerade stampar och myntämnen. Vissa brister i präglingen får här tolereras.

B/C

Beteckning för mynt med störande men ej grova präglingssfel. Det kan gälla prägling med slitna stampar där detaljskärpan blivit dålig, delvis svag utprägling eller mindre plantsfel.

C

Mynt med grövre präglingssfel, såsom svag utprägling, prägling med utslitna stampar vilket ger oskarpa blurriga detaljer, eller större plantsfel.

För moderna mynt gäller nästan alltid att stora präglingssfel är oacceptabla och ska sorteras bort och skrotas. När de ändå kommer ut talar vi inte om präglingssfel utan om felpräglingar, d.v.s. för

myntverket oacceptabla produkter. Därför gäller nedanstående beteckningar sällan moderna mynt men har stor betydelse för vissa äldre, som t.ex. valsverkspräglade kopparmynt och hammarpräglade mindre silvermynt.

D

Mynt med stora präglingssfel som gör myntet till viss del oläsligt.

E

Mynt med mycket stora präglingssfel som gör myntet till stor del oläsligt.

Till sist några bilder för att illustrera hög präglingsskvalitet. Nedan följer tre olika 2-euromynt.

Bild 21. Vatikanen 2005 i proof-kvalitet.

Bild 22. Luxemburg 2006 i BU-kvalitet, motsvarande A/B i nya skalan.

Bild 23. Monaco 2007 i brukskvalitet, alltså B i nya skalan.

Summary

In this article I am presenting an alternative grading system for numismatic items. It contains two parameters. One for the grading of wear, as in other grading scales, and one, which is unique for this system, that grades the minting quality, that is how well a coin is struck.